

Sprog & Samfund

Nyt fra Modersmål-Selskabet 2019/1

TEMAER: DANSK TEGNSPROG & JEPPE AAKJÆR

© Krestine Havemann

Niels Brunse hædres – igen

I 2012 fik Niels Brunse Modersmål-Prisen for sin virksomhed som forfatter og ikke mindst oversætter. I sin tale til Brunse sagde Adam Hyllested bl.a.:

Du er en sand multikunstner både som oversætter og forfatter. Din indsats medvirker til stædighed til at gøre den danske offentlighed klogere – både på tanker tænkt uden for Danmark og på mulighederne i det danske sprogs udtryksformer. Med dine oversættelser gør du simpelthen fremmede verdener tilgængelige, der ellers ville forekomme utilgængelige eller i hvert kun meget vanskeligt gennemtrængelige. Ikke mindst for dem af os, der husker læsningen af Shakespeare fra gymnasiets engelskundervisning som både sprogligt og indholdsmæssigt udfordrende.

Den konkrete anledning var dengang udgivelsen af første bind af Brunses nyoversættelse af Shakespeares

samlede skuespil. Nu har Brunse udgivet det sjette og sidste bind af nyoversættelsen, en dybt imponerende præstation, der i årtier vil blive husket og æret. Det er derfor fuldt fortjent, at Niels Brunse den 31. januar 2019 fik Weekendavisens Litteraturpris 2018, kåret af avisens læsere blandt i alt 10 nominerede.

I Weekendavisens Bogsektion den 1. februar 2019 citeres Adam Hyllested for følgende hyldest:

Jo mere man ved om Shakespeare og tiden, om fonetik og stilistik, desto tydeligere bliver det, at Brunse virkelig mestrer alle de niveauer, greb og virkemidler, man overhovedet kan mestre som oversætter. ... Man kan altså sige, at Brunse ikke bare oversætter Shakespeare, men digter som Shakespeare.

Modersmål-Selskabet ønsker Niels Brunse tillykke med det veludførte afsluttede projekt. **R**

Modersmål-Selskabets bestyrelse

Formand

Mette Bjørnvig Kaufmann mbk@modersmaalselskabet.dk

Næstformand og kasserer

Adam Hyllested adamh@modersmaalselskabet.dk

Øvrige medlemmer

Bo Tao Michaëlis Disse bestyrelses-
Claus Tilling medlemmer kan
Ingrid Carlsen kontaktes via
Michael Bach Ipsen kontaktformularen
Peter Michael Hornung på hjemmesiden eller
Ulla Susanne Weinreich via sekretariatet.
Georg Stubkjær Adamsen

Suppleanter til bestyrelsen

Pia Svejgaard Pedersen
Simon Pasternak

Modersmål-Selskabets sekretariat

v. Georg Adamsen
Kærvænget 28A, Gl. Sole
8722 Hedensted
Tlf. 21 860 864
sek@modersmaalselskabet.dk
CVR-nr. 76824215

Kontingent og betaling

Oplys altid medlemsnummer, navn og adresse.

Danmark

Kontingent/abonnement: 250 kr.
Giro: kortart 01 – kontonr. 667 6901
Giro via netbank: Reg.nr. 9570, kontonr. 667 6901
MobilePay: 35556

Grønland, Færøerne og udland

Kontingent/abonnement: 400 kr.
Danske Bank
Account No: 9570 – 6676901
SWIFT-BIC: DABADKKK
IBAN: DK803000006676901

Modersmål-Selskabet

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre. Dette tilstræbes ved:

- At vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne.
- At formidle kendskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.

Hjemmeside: www.modersmaalselskabet.dk
Facebook: www.facebook.com/ModersmaalSelskabet

Sprog & Samfund – Indhold

Marts 2019 (37. årgang nr. 1)

- 1** Niels Brunse hædres – igen
- 3** Modersmålet dansk tegnsprog
- 5** Dansk tegnsprog – kronjuvel og smertensbarn
- 7** Meningsfuld dansk introduktion til semantik
- 9** Det islandske sprog og dets metafysiske karakter
- 11** Den nordiske sprogverden
- 12** Vestjysk i Salling og Fjends
- 14** Jeppe Aakjær og Aakjærsselskabets dialektgruppe
- 17** Hyldest til professor i sprogforandring og sprogvariation
- 19** Vendelbokkoncert
- 20** Invitationer
- 20** Opkrævning af kontingent for 2019

Temaer

Modersmål-Prisen 1; Modersmålsdagen 3–6; Boganmeldelse 7–8; Årbogen 9–11; Dialekter 12–16 & 19; Boganmeldelse 17–18.

Sprog & Samfund

Modersmål-Selskabets medlemsblad, Sprog & Samfund, udkommer fire gange årligt.

Artikler, der offentliggøres i Sprog & Samfund, tegner ikke nødvendigvis selskabets holdning.
Eftertryk tilladt med kildeangivelse.

Ansvarshavende redaktør

Georg Stubkjær Adamsen
Adresse: Modersmål-Selskabets sekretariat (se spalte 1)
mobil 26 49 80 45 • red@modersmaalselskabet.dk

Øvrige redaktionsmedlemmer

Adam Hyllested adamh@modersmaalselskabet.dk
Mette Bjørnvig Kaufmann mbk@modersmaalselskabet.dk

Bladudvalget

Mette Bjørnvig Kaufmann; Adam Hyllested;
Michael Bach Ipsen og redaktøren

Korrektur

Medlemmer af Bladudvalget

Layout

Georg Adamsen

Tryk

Dafolo A/S, Frederikshavn

ISSN

ISSN 0108-433X (trykt udgave)
ISSN 2246-4212 (PDF)

Modersmålet dansk tegnsprog

Glimt fra Den internationale Modersmålsdag 2019

Kaj Nielsen-Gøgsig

I år er det fem år siden, dansk tegnsprog blev anerkendt af Folketinget ved en lov, der bl.a. etablerede Dansk Tegnsprogråd. I anledning heraf holdt professor Elisabeth Engberg-Pedersen, formand for Dansk Tegnsprogråd, foredrag om dansk tegnsprog som modersmål på Den internationale Modersmålsdag 2019. Ved talerpulsten i en fyldt festsal hos *Døveforeningen af 1866* ses professor Engberg-Pedersen, foran lærredet ses Modersmål-Selskabets redaktør og til højre for ham tegnsprogstolk Mikkel Ingemann. Yderst til højre står tegnsprogstolk Stine Eg Jensen og Jette Holte Zehntner, udviklingskonsulent ved Danske Døves Landsforbund.

Professor Elisabeth Engberg-Pedersen holdt et oplysende, men også engagerende foredrag om tegnsprog som modersmål.

At bo i sit eget land og opleve, at man ikke altid kan benytte sit modersmål, er ikke rart. Være bliver det, når samfundet ikke altid i praksis anerkender ens sprog, for hvad gør den enkelte så? Dansk tegnsprog er modersmål for ca. 3.000 døve og hørehæmmede danskere. I dag får døve børn indopereret avancerede høreapparater, men resultaterne er ikke entydige. De fleste voksne døvfødte har tegnsprog som modersmål og er afhængige heraf.

På Den internationale Modersmålsdag holdt Elisabeth Engberg-Pedersen, der er professor i anvendt lingvistik og ekspert i tegnsprog, foredrag om tegnsprog som modersmål.

Udvikling af tegnsprog

Engberg-Pedersen forklarede først, hvordan et døvesprog opstår. Døve børn, der ikke lærer tegnsprog fra forældrene eller andre, udvikler kun et simpelt tegnbasert kommunikationssystem (kaldet *home sign* på engelsk). Er der flere døve søskende, opstår der som regel en mere avanceret udgave heraf. Når flere døve er sammen i længere tid, kan der under bestemte betingelser opstå et egentligt tegnsprog, som efterhånden tager flere og flere artikulatorer i brug. Tegnsprogede bruger ikke kun hænder og fingre på den aktive og den passive hånd, men også øjnene, øjenbryn og øjenlåg, kinder, tunge, læber og kroppen. Når et tegnsprog opstår, føjes der flere og flere artikulatorer til med hver deres sproglige funktion, forklarede Engberg-Pedersen. Senere vendte Engberg-Pedersen tilbage til, hvordan man udtrykker, hvor sikker eller usikker man er på, hvad man

siger, for det kan ikke umiddelbart siges med tegn eller fagter.

Dansk tegnsprog

I begyndelsen af 1800-tallet tog lægen og døvstumme-pædagogen – en betegnelse, man ikke bruger mere – Peter Atke Castberg (1779–1823) initiativ til at få oprettet *Det kongelige Døvstumme-Institut i Kjøbenhavn*.

Castberg brugte i sin undervisning den såkaldte franske metode med skrift, tegn og håndalfabet, ikke den tyske, som var baseret på mundaflæsning og tale, og som Castberg ikke mente fungerede.

I Castbergs bog *Om Tegn- eller Gebærde-Sproget med Hensyn til dets Brug af Døvstumme og dets Anvendelighed ved deres Undervisning* (s. 8f) fremgår det, at tegnsproget er suverænt i forhold til fingersproget, der helt træder i skrift- og talesprogets sted, når man skal undervise døve, for tegnsproget er de døves naturlige sprog, deres modersmål ville vi sige, og kun på dette udvikler døve deres begreber. Denne – ikke mindst i datiden – dybe indsigt er værd at lægge mærke til. Kun tegnsproget giver mulighed for, at døve udvikler deres sprog lige som alle andre.

Indtil 1880 anvendtes dansk tegnsprog i undervisning af døve, men de næste hundrede år benyttedes kun dansk suppleret med støttetegn og Mund-Hånd-Systemet. Siden 1980 og frem til ca. 2007 havde Danmark tosprogethed som politik, men udbredelsen af *Cochlear Implantater*, en slags avanceret høreapparat (se bit.ly/ms-ci), har medført, at der ikke længere satses så stærkt på tegnsprogsundervisning. Det synes Engberg-Pedersen ikke er helt uproblematisk. Men under alle omstændigheder vil der i årtier være døve, der kun taler dansk tegnsprog.

Anerkendelse af dansk tegnsprog

Der har været sendt magasinprogrammer på tegnsprogskanalen siden 2008, men i modsætning til i Frankrig og USA er det yderst sjældent at se tegnsprogstolkede udsendelser, også når det drejer sig om vigtige taler eller informationer.

Siden 1986 har Danmark haft en uddannelse i tegnsprogstolkning. Den tager nu 3½ år og foregår på Københavns Professionshøjskole. Døve har ret til tolke i en lang række sammenhænge, også ved deltagelse i sociale arrangementer.

I 2014 blev dansk tegnsprog anerkendt. Dansk Tegnsprogråd blev nedsat, og et sekretariat oprettet under Dansk Sprognævn med navnet Afdeling for Dansk Tegnsprog. Dansk Tegnsprogråd skal ifølge loven udarbejde principper og retningslinjer for at følge og dokumentere dansk tegnsprog og give råd og oplysning herom. Der er et fagligt miljø på Center for Tegnsprog ved Københavns Professionshøjskole, som Dansk Tegnsprogråd følger. I praksis drejer det sig om Ordbog over Dansk Tegnsprog, opbygningen af tekstkorpus, digitalisering af film og videoer og transskription af dansk tegnsprog. Transskription er meget tidskrævende, og der er meget, der endnu ikke er transskriberet.

Talersikkerhed og talerussikkerhed

Skal man kunne bruge sit sprog i alle sammenhænge, kræver det ord og begreber, men også, at man kan udtrykke sig nuanceret, f.eks. om, hvor sikker eller usikker man er på det, man siger.

Elisabeth Engberg-Pedersen har forsket i, hvordan det sker på tegnsprog, hhv. i dansk tegnsprog og japansk tegnsprog. Dansk og japansk har intet til fælles, og det har de to tegnsprog heller ikke, men i begge tilfælde er tegnsprogene minoritetssprog omgivet af majoritetssprog. De udtryk, man bruger i talesprog for talerussikkerhed, betyder ofte også noget andet, eller har gjort det. Det gælder et modalverb som *kunne* og adverbier som *måske*, *sikker*, *vel* og *nok*. Det samme gælder for dansk tegnsprog og japansk tegnsprog. De to tegnsprog bruger strategier, der findes i majoritetssprogene, men ikke altid i majoritetssproget i det omgivende samfund. Japansk tegnsprog bruger nogle af de strategier, der findes i dansk talesprog, men ikke i dansk tegnsprog. Det kunne se ud, som om der er en række strategier til rådighed for os mennesker. Hvilke der faktisk kommer i brug, varierer. Med andre ord kan man sige, at også døvesprogene realiserer forskellige almenmenneskelige strategier, vi mennesker har til rådighed. **R**

Links

<http://dansktegnprog.dk>

<https://sproget.dk/temaer/dansk-tegnprog>

<https://bit.ly/deaftv-modersmaalsdag-2019>

<https://bit.ly/eep-engelsk-foredrag-om-emnet>

Dansk tegnsprog – kronjuvel og smertensbarn

Lars Knudsen, landsformand for Danske Døves Landsforbund @ lk@ddl.dk

© DepositPhotos

En samtale hos lægen kan være svær for de fleste, men for døve er det nogle gange umuligt. Der bliver nemlig ikke altid bevilget tegnsprogstolk, når døve er i kontakt med sundhedssystemet. Særligt problematisk er det, når der er tale om akutte situationer. Selvom man *kan* skrive sammen, er det slet ikke det samme for alle tegnsprogstalende, idet dansk skriftsprog er et fremmedsprog for en del døve tegnsprogstalende.

Landsformanden for Danske Døves Landsforbund, Lars Knudsen, gør i denne artikel status over dansk tegnsprog.

Dansk Tegnsprog er et fantastisk smukt sprog i mange dimensioner. Når man taler tegnsprog, bruges hele kroppen. Udover hænderne er det alt lige fra mundbevægelser, et hævet øjenbryn til en pegning på venstre fod. Dansk tegnsprog er et rigtigt sprog, der er modersmål for rigtige mennesker.

Den 13. maj 2014 blev dansk tegnsprog anerkendt som officielt sprog i Danmark efter års politisk kamp. Anerkendelsen var en milepæl for de ca. 3.500 tegnsprogstalende døve i Danmark, som har dansk tegnsprog som modersmål. Dansk tegnsprog er døvesamfundets kronjuvel og det, der binder døve sammen.

Nu nærmer vi os 5-årsdagen for anerkendelsen af dansk tegnsprog, og det er en god anledning til at gøre status. Med anerkendelsen fulgte en optimistisk tro på, at der vil blive taget politisk initiativ til at sikre bevarelse og udvikling af dansk tegnsprog i form af sprogpolitik og retten til at tale tegnsprog i alle livets aspekter. Optimismen var nok vel stor, og her 5 år efter er det ikke alt, der er godt for vores smukke modersmål.

Manglende tegnsprogstilbud til døve børn

Næsten alle tegnsprogstilbud til døve børn er forsvundet. Det er ikke kun sket inden for de sidste 5 år, men der er ingen forbedringer sket siden og på trods af anerkendelsen. I dag opereres næsten alle døvfødte børn med *Cochlear Implantat* (CI), som giver hørelse og derved mulighed for talesprog. De fleste forældre vælger denne mulighed for deres

børn, men i modsætning til de fleste andre lande, så frarådes forældre at lade deres børn lære tegnsprog sideløbende med talesproget. Det er fint, at forældrene kan vælge CI til deres børn, men når tilbuddene til børn er forsvundet, betyder det også, at de forældre, som ikke måtte ønske det, eller de børn, hvor CI ikke virker, ikke har nogen tilbud og dermed ikke har nogen mulighed for at træffe et aktivt valg om tegnsprog til deres børn. Sundhedssystemet og myndighederne modarbejder i den forstand bevarelsen af dansk tegnsprog.

Ret til tegnsprogstolk og inklusion i samfundet

At have ret til at benytte en tegnsprogstolk er en afgørende faktor for døves inklusion i samfundet. Med en tegnsprogstolk kan tegnsprogstalende døve tale med alle på deres modersmål. I Danmark har vi en af verdens bedste tegnsprogstolkeordninger. Der er på mange områder ret til tolk, og tolkene i Danmark er dygtige og veluddannede. Vi ser dog desværre også områder, hvor lovgivningen om retten til tegnsprogstolk ikke er tilstrækkelig eller ikke bliver overholdt, hvilket kan have store konsekvenser for døve.

Særlige udfordringer på sundhedsområdet

Et særligt udsat område er retten til tegnsprogstolk i sundhedsvæsenet. Det er et sektoransvar at bevilge og betale for tegnsprogstolkningen, og døve oplever gentagne gange, at sundhedspersonalet ikke vil bevilge og betale for en tolkning. Der er en forestilling om, at man da godt lige kan klare en lægesamtale ved at skrive til hinanden.

Virkeligheden er dog desværre, at skriftligt dansk er et fremmedsprog for danske døve. Dansk og dansk tegnsprog er to vidt forskellige sprog med forskellige syntaks, grammatik osv. Det betyder også, at mange døve kan have vanskeligt ved at læse og forstå dansk, særligt hvis der samtidig er mange fremmedord eller fagtermer. Vi ser eksempler på misforståelser, fejlbehandling og konflikter på grund af sproglige barrierer, som kunne være løst med en god tegnsprogstolk, der kan formidle fra dansk til dansk tegnsprog. Alternativt til at skrive papirlapper oplever vi også, at man bliver mødt med, om ikke bare ens søn, søster, mand osv. kan tolke for én. Det er en rigtig ubehagelig situation at stå i for både patienten og den pårørende.

For få forskningsmidler

Med anerkendelsen af Dansk Tegnsprog blev der afsat midler, ca. 1 mio. kr. om året, til at oprette Dansk Tegnsprogråd og en afdeling for dansk tegnsprog under Dansk Sprognævn. Afdelingen og rådet har til opgave at oplyse, rådgive og dokumentere dansk tegnsprog. Det er en svær opgave, da bevillingen er meget lille, og dansk tegnsprog er forskningsmæssigt underbelyst. I Danmark er det kun sporadisk, at forskere har interesseret sig for dansk tegnsprog, og der sættes aldrig midler af til det. Professor Elisabeth Engberg-Pedersen på Københavns Universitet har i mange år løftet en stor opgave med at forske i tegnsprog, men hun står desværre meget alene.

Ordbog over Dansk Tegnsprog i vanskeligheder

Ordbog over Dansk Tegnsprog har netop fejret 25-årsjubileum i 2018, men i samme ombæring kunne vi konstatere, at den private fondsbevilling, der i mange år har holdt liv i arbejdet med ordbogen, bortfaldt med udgangen af året. Danske Døves Landsforbund, Københavns Professionshøjskole, der driver ordbogen, og Dansk Sprognævn kæmpede for at få adskillige ministre til at tage ansvar for finansiering af ordbogen, men det lykkedes kun delvis med en 1-årig bevilling fra satspuljen. Det betyder, at Ordbogen vel igen står til lukning ved udgangen af 2019.

Brug for en national politisk handlingsplan

Som nævnt er dansk tegnsprog et smukt, men ifølge FN desværre også et truet sprog. Derfor er der brug for en national politisk handlingsplan for dansk tegnsprog, så døve får ret til at tale dansk tegnsprog og ret til tegnsprogstolk på alle områder, når vi selv vurderer, der er behov, så døve børn sikres tilbud på dansk tegnsprog, og så der sikres midler til systematisk forskning i dansk tegnsprog.

I Danske Døves Landsforbund arbejder vi for at skabe den politiske grobund for en sådan handlingsplan, så vi kan sikre døves modersmål nu og i fremtiden. ■

Lars Knudsen har siden 2017 været landsformand for Danske Døves Landsforbund, der har H.K.H. Kronprins Frederik som protektor.

Meningsfuld dansk introduktion til semantik

Michael Bach Ipsen

Bogen *Semantik* udkom i januar og er skrevet af lingvisterne Elisabeth Engberg-Pedersen, Kasper Boye og Peter Harder ved Københavns Universitet. Bogen kan også bruges til selvstudium og læses af sproginteresserede uden sprogvidenskabelig baggrund, men hav gerne et opslagsværk som *Dansk syntaks* (Becker-Christensen, 2010) ved hånden, hvis du ikke har substantiel grammatisk baggrundviden.

Særligt ved dansk

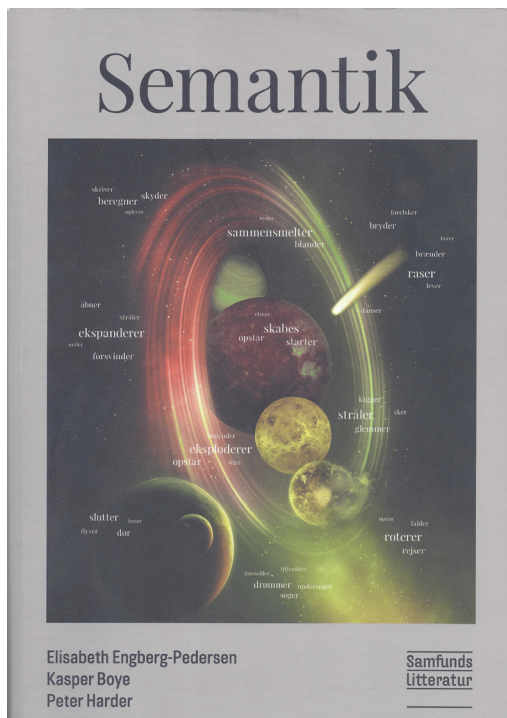
Der har hidtil manglet litteratur på dansk om semantik. Selv har jeg i studiet brugt engelske værker som *Meaning in Language* (Cruse, 2000), der fremstiller stoffet essayistisk, men svært tilgængeligt for en ikke-engelsk læser, og *Semantics* (Saeed, 2009), der er overskuelig, men af indlysende årsager ikke eksemplificerer danske fænomener.

Semantik formår på elegant vis at gøre det hele: Emnerne fremstilles i en naturligt fremskridende fortællende stil, som for den sproginteresserede gør bogen næsten lige så svær at lægge fra sig som en spændende roman, samtidig med at alle fænomener og adskillige særtilfælde og undtagelser underbygges med eksempler på dansk. Strukturen gør den måske sværere at overskue som opslagsværk i en eksamenssituation, men gør til gengæld eksamensforberedelsen til en fornøjelse.

Nogle af de væsentlige punkter, hvor dansk adskiller sig fra engelsk, v2-ledstillingen og vores flittige brug af partikler som *da*, *dog*, *jo*, *nok*, *nu*, *skam* og *vel* beskrives udførligt, og selv *sgu* har fået en plads, selvom Den Danske Ordbog (stadig) klassificerer det som bandeord.

Virkelige eksempler

De fleste danske eksempler er taget fra nettet i stedet for at være konstrueret til formålet, og selvom det gør bogen mere autentisk og deskriptiv, kan det også lede opmærksomheden væk fra emnet og hen på finurligheder og fejl i neteksemplerne. Bogen forholder sig progressivt til sprogudvikling, jf. *sgu* ovenfor

og talesprogets *være sådan* som markør for direkte tale. Flere gange nævnes den kausative brug i *Anton, du har revnet dine bukser* fra *Jullerup Færgeby*, der betegnes som »kreativ«, men dette og enkelte andre eksempler vil de fleste nok opfatte som en bevidst efterligning af børnesprog, og det kan skabe forvirring, selvom det også giver stof til eftertanke.

Hvor det er relevant for at beskrive fænomener, som ikke er kodet endsige findes i dansk, bruges grundigt analyserede eksempler på både romanske sprog, som en del læsere nok kan forholde sig til, og adskillige eksotiske sprog fra swahili til vestgrønlandsk.

Opbygning

Hvert kapitel afsluttes med en perspektivering til relevante teorier og supplerende litteratur, et lille opgavesæt og en særdeles praktisk oversigt over

anvendte fagtermer og deres engelske pendanter. Hver gang der er anledning til det, fremhæves forskellene til andre teorier, hvilket giver indtryk af en meget alsidig og fyldestgørende lærebog.

Indekset til sidst er noget sparsomt. I bogen introduceres der flere begreber, som ikke er med, f.eks. *leksem*, *markerethed* og *mindstetegn*, som også bruges i den efterfølgende opgave.

Bogen består af fem overordnede dele. Del 1 introducerer sproglig betydning med udgangspunkt i den strukturalistiske, den referentielle eller sandhedsbaserede og den kognitive (og funktionelle) semantik. Sidstnævnte gør rede for mange af de fænomener, som de andre må afskrive som pragmatik, og er grundlag for resten af bogen.

Del 2 omhandler leksikalsk betydning og betydningsudvidelse samt konstruktioner, og del 3, som udgør halvdelen af bogen, er viet sætninger og lagdeling mellem prædikat (begivenhed eller tilstand typisk udtrykt ved et verbum), sagforhold (prædikat med valensbundne led), proposition (sagforhold gjort til sandhedsevaluerbar information) og illokution (om en proposition gøres eksempelvis fremsættende eller sporgende). Denne lagdeling er ganske kompleks at forstå, men et appendiks sidst i bogen giver en lang række eksempler. Notationen, især de mange sæt af parenteser, kan være uoverskuelig, hvilket da også medgives i bogen, og man kunne godt have ønsket en typografisk mere læsevenlig løsning.

Informationsstruktur i sætninger forklares vha. begreber som *topic*, *kommentar* og *fokus*, altså hhv. kendt, ny og fremhævet information i en sætning. Desuden introduceres tematiske roller som *agent*, *patient*, *recipient* m.fl., som over for syntaktiske relationer (*subjekt*, *objekt* etc.) giver mulighed for at forstå sprogvariation og kortlægge tvetydighed. Det er et nyttigt værktøj, men jeg savner en samlet oversigt over alle de præsenterede tematiske roller.

Del 4 forklarer *det sproglige tegn*, som er summen af *udtryk*, f.eks. et ord, og *indhold*, ordets betydning, og del 5 perspektiverer semantikken til lingvistikken som helhed, især sociolingvistik og pragmatik.

Pragmatik

Pragmatik dækker over den sprogbetødning, som

semantikken ikke kan redegøre for, fordi den »ikke er kodet, men bestemt af forhold i situationen.« Eksempelvis når man med *Er her ikke lidt koldt?* beder om at få lukket vinduet eller skruet op for varmen. Forholdet mellem semantik og pragmatik drøftes kort, men de mange forskellige retninger udelukker en generel introduktion til pragmatik. Det ville dog have været en fornøjelse med et supplerende kapitel skåret over samme læst, som inddrog Brown & Levinsons såkaldte ansigtstruende handlinger (høflighedsteori) samt Grices fire maksimer for vellykket kommunikation: Kvantitet, kvalitet, relevans og måde, altså at udtrykke sig hhv. kort, sandfærdigt, meningsfuldt og klart.

Kritik og æstetik

Jeg har kun talt et dusin ikke-meningsforstyrrende slåfejl, hvilket må siges at være flot for en nyudgivelse af dette omfang. Jeg er kun stødt på en enkelt fejl, som skaber forvirring: Alle fem eksempler i (2) på side 199 er anført som optativ; det er kun de første tre.

Skal man finde noget at udsætte på det æstetiske, havde udskriverne af talesprogseksempler nok været mere læsevenlige i en *monospace font*, ligesom der ved de logiske implikationer er brugt => i stedet for det logiske symbol \Rightarrow , og der ikke er brugt identiske pile i tekst og figurer (s. 122f.).

På omslaget begyndte filmen at slippe, allerede inden jeg havde læst bogen igennem, uden at jeg havde været hårdhændet ved den. Det er alt for hurtigt på en lærebog. Det indvendige tryk og beskæringen fremstår til gengæld knivskarpt og professionelt.

Konklusion

Semantik er en vellykket dansk lærebog med i det store og hele velvalgte eksempler fra primært dansk sprogbrug. Forfatterens (funktionelle-)kognitive tilgang forekommer mig at have fået en vellykket argumentation, ikke mindst i den omfattende gennemgang af sætningssemantikken. ■

Elisabeth Engberg-Pedersen, Kasper Boye & Peter Harder: *Semantik*. København: Samfundslitteratur, 2019. ISBN: 9788759332979. 303 sider. 328 kr.

Det islandske sprog og dets metafysiske karakter

Erik Skyum-Nielsen @ esn@hum.ku.dk

Ved præsentationen af *Modersmål-Selskabets* årbog Ord og naboer i Norden den 28. november 2018 holdt lektor og oversætter Erik Skyum-Nielsen et foredrag om det islandske sprog, som her gengives i uddrag.

Metafysiske sprog

Den store islandske forfatter Thor Vilhjálmsson (1925–2012), af hvem jeg har haft den glæde at oversætte fire romaner (blandt hvilke én imidlertid aldrig udkom) fortalte mig engang om et amerikansk sproggeni, han havde mødt på en af de græske øer. Denne formidable polyglot fik, efter at have lært ikke kun de europæiske hovedsprog, men også latin, græsk og russisk, lyst til at prøve noget nyt. Derfor havde han kastet sig over studiet af, hvad han kaldte »de metafysiske sprog«: oldpersisk og moderne islandsk. Man må håbe, at han fik gjort alvor af planen.

Men hvad mon han egentlig mente, den i dag formentlig for længst afdøde amerikaner? Thor Vilhjálmsson fik jeg aldrig spurgt, hverken dengang i 1976, da han fortalte historien, eller den dag i februar 2012, da han ringede mig op for at takke for min oversættelse af romanen *Morgunþula í stráum* eller *Morgenvise i græsset*, og ingen af os vidste, at han ville dø fem dage efter.

Jeg er derfor henvist til selv at gætte på, hvad vi kan lægge i dette, at moderne islandsk kan kaldes et *metafysisk* sprog.

Ikke-metafysiske træk

Det har nok ikke noget at gøre med det islandske sprogs helt kolossale transparens: dette, at skriften i så enestående grad repræsenterer udtalen, og at islændinge i modsætning til danskere siger, hvad der står skrevet, en egenskab, som skyldes det faktum, at en munk helt tilbage i midten af 1100-tallet skabte et skriftsprog, som svarede til udtalen dengang, og som bidrog til det islandske sprogs enestående konservatisme.

Erik Skyum-Nielsen var inviteret til årbogspræsentationen i Vartov den 28. november 2018 for at tale om islandsk og Auður Ava Ólafsdóttirs roman *Ar*, der belønnes med Nordisk Råds Litteraturpris i 2018.

Det har nok heller ikke at gøre med, at kasussy-stemet er så intakt og giver så forskellige bøjninger af substantiver og adjektiver, at den samme person kan hedde *Njörður*, *Njörð*, *Njarðar* og *Nirði*, alt efter om han står i nominativ, akkusativ, genitiv eller dativ, og sådan, at 'stor' i ubestemt ental kan hedde *mikill*, *mikil*, *mikid*, *miklan*, *mikla*, *mikils*, *mikillar*, *miklum*, *mikilli* og *miklu*, altså ti forskellige former, hvor dansk kun har to: stor eller stort. Denne rigdom, som også genfindes i verberne, der som regel har seks forskellige former, har konsekvenser for ordstillingen, som er friere end på dansk, hvilket gør det nemmere at danne rytme og dermed lave lyrik. Men selv om poesien indimellem kan bruges til at drømme og længes, tror jeg heller ikke, at det lige er bøjningssystemet, der gør det moderne islandske sprog metafysisk.

Jeg tror heller ikke, at forklaringen ligger i de lækre diftonger: *á* (som udtales 'aw'), *au* (udtalt 'øj'), *é* (udtalt 'jee'), *ei/ey* (begge udtalt 'æj'), *ó* (udtalt 'åw') og *æ* (hvor bogstavet narrer, men hvor udtalen sådan cirka svarer til 'aj'). Disse seks dobbelte lyd får islandsk til at lyde ret specielt, men direkte

metafysiske bliver de vel næppe. Vi må altså lede videre.

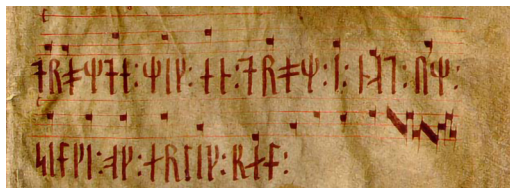
Metafysiske er vel ej heller de flotte *th*-lyde (stavet *þ* med stort og *þ* med småt og som regel på dansk med tiden forvandlet til *t*-lyde), eller de fine kombinationer af *r* og det bløde *d* (stavet *ð* med småt og sjældnere *Ð* med stort) eller de velklingende ustemte *l*'er, som forekommer hyppigt på islandsk, men som vi da også bruger på dansk (prøv bare at sige *slik* – og udelad både 's' og 'ik'). Man kunne her også nævne udtalen ('d' og så et 'l') af dobbelt *l* i *kalla* ('kalde') og *mella* (en nedsættende betegnelse for en kvindelig prostitueret). Det høres alt sammen klart, når islændinge snakker, men giver dem vel ikke uden videre adgang til nogen højere virkelighed.

Potentielt metafysiske træk

Måske vi nærmer os sagens kerne, når vi betænker, at moderne islandsk har bevaret verbernes *konjunktivform* og dermed gør det muligt at tale nuanceret om det, der ikke er tilfældet eller muligvis ikke er tilfældet, og det, der engang muligvis ikke var tilfældet eller engang kunne tænkes at være eller have været tilfældet: En nuancerigdom, som åbner for mere end én fortolkning af virkeligheden, men som man jo også har på både fransk og tysk.

Videre kunne man fremhæve, at langt de fleste islandske ord har trykket på første stavelse, hvilket muliggør rytmisk fasthed og altså giver islandsk et forsprog, hvad angår poetisk potentiale og dermed rum til at udtrykke det, hvorom der ikke kan tales rationelt, men hvorom der måske kan digtes. Nu nærmer vi os.

For man kunne videre tænke sig, at moderne islandsk har en rækkevidde af særlige dimensioner i kraft af sprogkulturens *purisme*, som har bevirket, at urgammelt ordstof fra vikingetid og middelalder fortsat er blevet bevaret, samtidig med at islændingene udviser stor leksikalsk opfindsomhed ved at skabe nye ord af de gode gamle uden som vi danske at importere glosler fra plattysk, latin, græsk, engelsk, fransk, italiensk m.m. En computer hedder *tólva* (dannet af de oldgamle rødder *tal* og *volve*), et program kaldes *forrit*, dvs. 'for-skrift', realisme har de oversat til *raunsæi* ('erfaringsyn'), og lasagne er blevet til *lagbaka*, fordi pastaen skal bages i flere lag.

Udsnit af Codex Runicus med teksten *Drømdæ mik æn drøm i nat um silki ok ærlík pæl.*

Alt sammen gør det islandsk håndgribeligt, konkret, men vel ikke ligefrem metafysisksk?

Det islandske sprogs metafysiske træk

Nej, jeg tror, en mulig forklaring ligger i verberne og deres *valens*. I ældre kemi er valens, som man ved, en betegnelse for det antal kemiske bindinger, et atom kan danne til andre atomer i et molekyle. Atomere af visse grundstoffer kan danne *forskellige* antal bindinger i *forskellige* molekyler, så det samme grundstofs atomer kan altså have *flere* mulige valenser, afhængigt af hvilken forbindelse det indgår i. Valens betegner det antal kemiske bindinger, som hvert af et grundstofs atomer kan danne med andre atomer. Natrium og klor har begge valensen 1. Sammen danner de natriumklorid eller salt. Brint har valensen 1 og ilt valensen 2. Sammen danner de som bekendt vand.

I sprogvidenskaben betegner valens antallet og typerne af de ord eller led, som en bestemt sproglig størrelse, fx et verbum, optræder sammen med. At *dø* er monovalent, fordi det kun tager subjekt. At *spise* er divalent, fordi det tager både subjekt og objekt. Og verbet at *give* er trivalent, fordi det tager både subjekt, objekt og dativobjekt. Men hvad så med *regne*, *fryse* og *tø*? Ja, de er på dansk formelt monovalente, fordi de tager et tomt subjekt, sådan at sætninger som *det regner*, *det fryser* og *det tør* kan opfylde grammatikkens regler. Men på islandsk er disse og en række andre verber *nonvalente* og kan bruges uden formelt subjekt. Og derudover har islandsk en bemærkelsesværdigt tæt repræsentation af verber med variable valenser.

»Drømte mig en drøm i nat om silke og ærlig pæl«, står der, som vi vel alle ved, i marginen til et håndskrift af *Skånske Lov*. Ja, der er endda melodi til, den, som i mange år var pausesignalet i Danmarks

Den nordiske sprogverden

Reiner Pogarell

Vor danske partnerorganisation Modersmål-Selskabet arbejder aktivt for det danske sprogs videreudvikling; i sin nyeste årbog ytrer den ønsket om at gøre dette i fællesskab med »de nordiske brødre og søstre«. Disse viser sig at være aldeles alsidige. Mens slægtskabet mellem dansk, norsk og svensk er så nært, at det med god vilje er muligt at forstå de andre, er det nødvendigt at have nogen sagkundskab for at kunne gennemskue disse sprogs slægtskab med islandsk og færøsk. Finsk og samisk på deres side er beslægtede indbyrdes, men ikke med de andre nordiske sprog, som grønlandsk heller ikke har noget sproglægtskab med.

Disse sprogs liv med hinanden, ved siden af hinanden præsenteres for os i 13 kapitler, der dels er sagligt faglige og dels personligt gribende. Især det danske sprogs komplicerede forhold til de andre tematiseres intensivt. Hvilket forhold har færingerne til det danske sprog, og hvor godt behersker de det? Hvor tæt på hinanden eller langt fra hinanden står dansk og den sydsvenske dialekt skånsk? »Jeg og mit danske jeg« lyder bidraget af en islænding med dansk og belgisk historie, med sprogfærdigheder i fransk og tysk. Også det komplicerede forhold mellem dansk og norsk forklares sagligt.

På ny har vores sprogvenner i Norden forelagt en forbilledlig og oplysende årbog. ■

Ord og naboer i Norden. Nordisk nabo-sprogsforståelse. Modersmål-Selskabets årbog 2018. ISBN: 978-87-994137-6-8. Kan bestilles på www.modersmaalselskabet.dk/bestilling/

Dr. Reiner Pogarell er lingvist og bestyrelsesmedlem i vores tyske søsterorganisation *Verein Deutsche Sprache*. Han er leder af *Institut für Betriebslinguistik* og forlaget *IFB Verlag Deutsche Sprache*.

Radio og genfindes i en lang række jingles. »Drømte mig en drøm i nat om silke og ærlig pæl.« Her er substantivet *drøm* akkusativobjekt og pronominet *mig* dativobjekt, men det gør ikke *drømme* til et trivalent verbum. Det var på gammeldansk og er på islandsk *divalent*, fordi det egentlig ikke behøver et subjekt. Det er jo drømmen, der kommer til os. Vi er genstande for vores drømme!

Islandsk er fyldt med den slags. Langt klarere end dansk kan islandsk artikulere en oplevelse af, at sansninger og sindsstemninger er noget, der kommer til os udefra, eller indefra, noget, der vederfares os. Dette, at verden, som Martin Heidegger skriver, altid er »længere ude« end et fænomen nogen sinde kan være, eller dette, at angsten fremspringer af tilstedeværen selv, og at frygten overfalder ud af 'det inderverdenslige'.

Velkendte affekter og stemninger som angst, håb, glæde, munterhed, begejstring, lede, fortvivelse, bedrøvelse, tungsind og sorg udtrykkes på islandsk ikke som noget, man føler eller har, men som noget der kommer over én. Og vi kan gå lidt videre og sige, at islandsk derved måske sætter dem, der taler og skriver sproget, i stand til at fremstille oplevelsens karakter af begivenhed og tilværelsens karakter af noget, som bare kommer til os, som gaver rakt gennem rummet, men også vise øjeblikkets præg af noget, der pludselig vederfares os og med det samme forsvinder. Livet er noget, vi hele tiden modtager og mister. Og noget, vi ikke er herre over, men som skænkes os af naturen, af andre mennesker og af Gud.

Jeg kunne muligvis forlænge disse betragtninger over i Heideggers fundamentalontologi, som er fuld af nonvalente verber, såsom på tysk »nichten«, og har 'skævvalente' verber, der også kan bruge i dansk, som når det i oversættelsen af *Kunstværkets oprindelse* hedder, at *verden væsner i værket*. Men jeg holder her og sender det amerikanske sproggjeni en varm tanke i hans formentlig multilingvistiske himmel. ■

Erik Skyum-Nielsen, mag.art. i nordisk litteratur fra Københavns Universitet, 1974, er litteraturkritiker, lektor i dansk ved KU siden 2003, oversætter fra islandsk og færøsk og forfatter.

Vestjysk i Salling og Fjends

Torben Arboe @ jysta@cc.au.dk

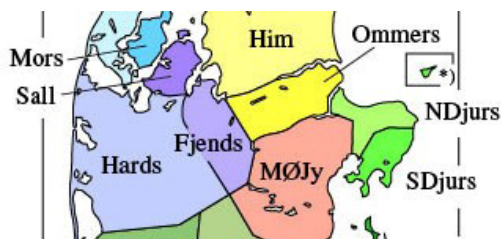
Jeppe Aakjær var født i Fjends Herred, men bosatte sig i 1907 på Jenle i Salling. I denne artikel gennemgår dialekteksperten Torben Arboe fjandbo- og sallingmålet.

Dialekterne i Salling og Fjends hører til de midtvestjyske dialekter og dermed ind under vestjysk, som i hovedtræk er beskrevet af Michael Ejstrup i *Sprog & Samfund* 2017 nr. 2–3. Til midtvestjysk hører også dialekten i Hardsyssel, dvs. området fra Limfjorden mod syd til Ringkøbing fjord og Skjern å, se kort 1.

Som andre vestjyske dialekter har salling- og fjandbomål dels 1): foransat artikel ved substantiver (fx *æ mand* = manden), dels 2): kun et genus: fælleskøn ved tællelige substantiver (fx *en mand*, men også *en hus*), desuden dog intetkøn ved mængdebetegnelser (fx *det is*, *det jord*).

Desuden har midtvestjysk 3): det særlige, vestjyske stød i alle ord, der går tilbage til gammeldanske tostavelserord med klusilerne (lukkelydene) -pp, -tt, -kk og nu (via den såkaldte jyske apokope) har udlidende -p, -t og -k, fx *ho'p*, *ka't*, *ha'k* = hoppe, katte, hakke; det indbefatter ord med forudgående stemt konsonant, fx *stam'p*, *kan't*, *mal'k* = stampe, kante, malke. I de sidstnævnte lydforbindelser har man i nogle naboømråder ikke vestjysk stød, men længde på konsonanten, fx *mal·k* = malke; det gælder Mors, Nordthy og Vesthimmerland, se Jysk Ordbogs atlaskort K 1.4–K 1.6 (www.jyskordbog.dk) og behandlingen af vestjysk stød generelt i Ringgaard (1960).

Endnu et fællestræk er 4): en særlig udtale af vokalerne *i* *y* *u* med en *k*-lyd eller lignende, der kan gengives *ik* *yk* *uk* (eller *ikj*, *ykj*, *ukw*), fx *sik*, *lyk*, *ruk* = se, lyd, ru. Det kaldes ofte *klusilspring*, idet der ligesom springer en klusil, dvs. en lukkelyd, ind i vokaludtalen, oftest *k* som her, i Vendsyssel dog *t* ved *i* og *y*, fx *bitj*, *syty* = bi, sy. Dette lydforhold gælder ikke blot Midtvestjylland, men også Nordvestjylland, Vendsyssel og det nordvestlige Himmerland, se Jysk Ordbogs atlaskort K 2.1. Det kan ses som en

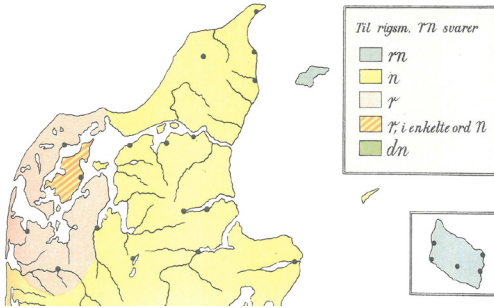

Kort 1. Midtjyske dialekter. Sall = Salling, Hards = Hardsyssel. Fjends betegner Fjends Herred ved Skive og området mod syd til Silkeborgegnen, jf. Skautrup (1968):13. (Øvrige betegnelser: Him = Himmerland, Ommers = Ommersyssel, MØJy = Midtøstjylland, N-, SDjurs = Nord-, Syddjursland).

videreudvikling af stød på de nævnte vokaler; det er blevet betegnet som fremskydning eller *oralisation* af stødet (Skautrup 1968:120) og noteret med lydtegn for *gj*, *kj*, *gw* i Skautrup (1927), fx *igje bøj*, *frikj*, *hugws* = i byen, fri, hus (p. 17ff.). En tredje betegnelse er *klusilparasit* (Jul Nielsen 1974:34ff.), tidligere omtalt som »en Snyltelyd *g* eller *k* til Aflysning af Stød«, fx i *tygger*, *mugs*, *nik*, *tik* = tyr, mus, ni, ti (Schütte 1939:8ff.). Notationsvarianter med *g* i indlyd anvendes også hos Ejsing (2005), fx *sygl* = syl (p. 27), så vel som hos Ejskjær (1954), fx *mugws* (ved siden af *muks*) = mus, *huks* = hus (p. 129).

Et iørefaldende træk ved størstedelen af de midtvestjyske dialekter er 5): udtalen *-r* i stedet for *-ð* i ord som *mar*, *far*, *kjør* = mad, fad, kød, dvs. ord med *-t* i gammeldansk. Udtalen med *-r* var almindelig i Hardsyssel; men *-r* kunne i Salling og det nordlige Fjends svækkes til *-ə* og i det sydlige Fjends helt bortfalde, her fx altså udtalen *ma* = mad som i Vendsyssel, se Jysk Ordbogs atlaskort K 4.1. Udtalen med *-r* fandtes også i et lille område nord for Århus, men var ellers *-j* i Midtøstjylland (fx *maj*, *faj*), jf. nævnte kort.

I de nævnte udtaletræk (og flere andre) er dialekterne i Salling og Fjends ens eller næsten ens; men i ét forhold er der afgørende forskel, nemlig 6): udviklingen af gammeldansk *-rn*. I Salling assimileres denne lydforbindelse til *-r*, i Fjends derimod til *-n*. Fx udtales subst. 'barn' *bâr* i Salling, men *bân* i Fjends, tilsvarende for adj. 'gerne' og subst. 'korn':

Kort 2. Udviklingen af gammeldansk -rn. Kort nr. 65 i *Kort over de danske folkemål* (1898–1912).

gja-r, ku'r i Salling, *gja-n, ku'n* i Fjends. Salling følger her et større nordvest- og midtvestjysk område, mens Fjends følger det øst- og sydjyske, se kort 2.

Som kortet viser, har både Thy, Salling og det nordlige Hardsyssel denne lydudvikling fast etableret, mens den ikke er helt så gennemført på Mors, hvor man fx har udtalen *stja-n* = stjerne mod *stja-r* i de øvrige delområder. Forskellene mellem Salling og Fjends mv. kan iagttages på kortene til artiklerne i *Jysk Ordbog* vedr. adskillige andre ord i denne gruppe, fx *å-r* vs. *å-n* = arne, *bør* / *bøn* = børn, *gå-r* / *gå-n* = garn, *ja-r* / *ja-n* = jern. Ved andre ord i gruppen spiller andre forhold ind; fx er udtalen ved subst. 'kerne' *kja-r, kja'r* i Thy og nordlige Hardsyssel, men *kja-n* i både Fjends, Salling og på Mors, jf. kortet ved dette ord. Til ordgruppen slutter sig subst. 'morgen', der udtales *må-n* i Fjends, men *må-r* i det øvrige nordvestjyske område.

Litterære eksempler

Af sammenhængende beretninger, hvor nogle af dialekttrækkene ovenfor kan iagttages, må fra Salling nævnes Kristensen (1939) og Ejsing (1994), hvor også titlerne er (delvis) dialektale. Kristensen noterer fx vestjysk stød, men ikke klusilspiring; Ejsing markerer begge udtaletræk. Fra Fjends gælder det først og fremmest flere af Aakjærs bøger, fx *Af gammel Jehannes hans Bivelskistaarri* (1911) og *Po fir glowend Pæl* (1925); Aakjærs evne til med relativt få dialektord at få også overvejende rigsdanske tekster til at virke dialektale er beskrevet hos Andersen (1991).

Desuden må nævnes Blichers *E Bindstouw* (1842), hvor allerede titlen signalerer vestjysk dialekt (foranstillet artikel), og hvor bl.a. indledningen

og fortællingen om pigen fra Skræ viser tilhørsforhold til Lysgård Herred i Fjends. Blichers brug af denne dialekt i samspil med østjyske dialekter er nærmere undersøgt af Åkjær (1916) og senere af blandt andre Bjerrum et al. (1962). I en kommentar hertil inddrager Jensen (1964) bl.a. brugen af Fjends-dialekt hos faderen, Niels Blicher (1795). ■

Litteratur

- Andersen, Jørgen (1991): *Men tho hwa* – Jeppe Aakjærs brug af dialektfarve. *Ord & Sag*. 11. Århus.
- Bjerrum, Anders, Gordon Albøge og Kristine Heiede (udg.) (1962): *Studier over Blichers E Bindstouw*. København.
- Blicher, Niels (1795): *Topographie over Vium Præstekald*. Viborg.
- Blicher, St. St. (1842): *E Bindstouw*. Randers.
- Ejsing, Jens (1994): *Söen håj- vi æ mø't i Salling*. Skive.
- Ejsing, Jens (2005): *Sallingmålet. Lydlære, grammatik, faste udtryk*. Århus.
- Ejskjær, Inger (1954): *Brøndum-målet. Lydsystemet i en Sallingdialekt*. København.
- Jensen, Ella (1964): Bidrag til Studiet af Blichers E Bindstouw. *Dialektstudier*. 1. København: 89–146.
- Jul Nielsen, Bent (1974): Jyske vokalistudier. *Dialektstudier*. 3. København: 30–73.
- Jysk Ordbog*. Udg. af Peter Skautrup Centret, Aarhus Universitet: www.jyskordbog.dk
- Kort over de danske folkemål* (1898–1912). Valdemar Bennike og Marius Kristensen (udg.). København.
- Kristensen, Torolf (1939): *Fræ mi bet'te Ti' å ong- Daw- Minder og Oplevelser fra Sydvestsalling*. Aarhus/København.
- Ringgaard, K. (1960): *Vestjysk stød*. (Disputats). Århus.
- Schütte, Gudmund (1939): En bette Sproglære for Sallingbomål. *Historisk Aarbog for Skive og Omegn*. Skive: 1–39.
- Skautrup, Peter (1927): *Et Hardsysselmaal*. I. København.
- Skautrup, Peter (1968): *Det danske Sprogs Historie*. IV. København.
- Aakjær, Jeppe (1911): *Af gammel Jehannes hans Bivelskistaarri*. København og Kristiania.
- Aakjær, Jeppe (1925): *Po fir glowend Pæl*. København og Kristiania.
- Åkjær, Svend (1916): Undersøgelser af målet i E Bindstouw. *Danske Studier*. København: Gyldendalske Boghandel: 113–138.

Torben Arboe, cand.mag. i nordisk sprog, litteratur og lingvistik samt engelsk og tysk m.m., har i flere årtier været redaktør på *Jysk Ordbog*, Aarhus Universitet.

Jeppes Aakjær og Aakjærskabets dialektgruppe

Georg Adamsen

En 10–12 gange om året mødes en gruppe mennesker, der behersker den midtvestjyske dialekt for at læse Aakjærs tekster op for hinanden for at bevare og udbrede Aakjærs dialekt. De står også bag Aakjæraftenerne hver sommer. De varetager historiske hensyn, for de er sidste generation, der for alvor kan dialekten. Men der er nu også mere på spil: Man må lære af historien for at kunne undgå historiens tragedier. En stolthed over egnens sprog og folk spores også. Og et håb for dialekterne.

Jeppes Aakjær og den vestjyske dialekt

Som stor dreng indsamlede den fattige bondesøn Jeppes Aakjær fortællinger på dialekt, dvs. på fjandbomål, for han var født Jeppes Jensen i Aakjær i Fly Sogn, Fjends Herred, 9 km syd for Skive. Faktisk sendte Jeppes 300 bidrag til folkemindesamlere Evald Tang Kristensen, som medtog dem i sine bøger, hvor »de ikke altid er nemme at skelne fra hans egne«, som Aakjær mange år senere skrev i forordet til udgivelsen af *Po fir glowend Pæl*. Efter at have benyttet enkelte dialektale ord i sin første roman, skrev han, der ifølge Peter Skautrup Centret er den mest markante jyske dialektforfatter, digte og fortællinger helt på jysk, men brugte også ofte jysk i ellers rigsdanske værker som f.eks. *Vredens børn*, en roman, der i løbet af nogle år skulle få stor politisk betydning.

Sprog & Samfund har været på besøg hos Aakjærskabets dialektgruppe på »Kunstnerhjemmet Jenle«, der ligger en 10–15 km nord for Skive, dvs. i Salling, hvor man taler sallingbomål eller sallingmål. Her bosatte Jeppes Aakjær og hustruen Nanna sig i 1907. Og faktisk taler de fleste i dialektgruppen sallingmål, men de har lavet en aftale med Aakjær om, at det er i orden. »En ensidig aftale ganske vist«, siger gruppens leder, Hans Frederiksen, med et glimt i øjet. Og oftest er forskellene naturligvis ikke store.

Med digtet *Jens Vejmand*, som Carl Nielsen komponerede melodien til, og romanen *Vredens børn* kæmpede Jeppes Aakjær for de små i samfundet – ikke uden succes! Skulpturen af Jens Vejmand er skabt af »Stenbonden i Salling«, Jakob Kristian Vestergaard, og står på hjørnet af Aakjærvej og Jenlevej.

Romanen *Vredens børn*

I *Vredens børn*, Aakjærs berømteste roman, udgivet i 1904, er der ifølge Lotte Thyrring Andersen »tale om rystende realistiske skildringer af tyendets kår, der efterhånden fik offentligheden til at betragte romanen som et bevismateriale omkring storbøndernes behandling af deres folk, og den var en medvirkende årsag til, at der blev stiftet en landarbejderforening og nedsat en tyendekommission i 1904« (*Danske digtere i det 20. århundrede*, bd. 1, side 130).

I *Vredens børn* benytter Jeppes Aakjær en række virkemidler inkl. brugen af dialekt for at gøre fremstillingen af det jyske autentisk, siger Aakjærskabets dialektgruppe. Omkring halvdelen af romanen er på rigsmål, mens resten benytter dialektale ord

og træk. Johan Skjoldborg, husmandsbevægelsens digter frem for Aakjær, benyttede i sine romaner thybomål på tilsvarende måde (se Sprog & Samfund 2018 nr. 4, s. 16–17). Ad åre skulle *Vredens børn* og *Jens Vejmand*, der udkom året efter og i 1907 fik melodi af Carl Nielsen, bidrage til, at tyndeloven i 1921 blev erstattet af landsbrugsmedhjælperloven, som forbedrede forholdene på landet betydeligt. Inspirationen til at bruge dialekt i sit forfatterskab fik Aakjær i øvrigt fra Steen Steensen Blicher.

Aakjærs dialekt, som i hovedsagen er fjandbomålet, en midtvestjysk dialekt (se Torben Arboes artikel s. 12–13), er altså uløseligt forbundet med socialhistorien omkring forrige århundredskifte.

Mens Aakjærs sange, ofte med melodi af Carl Nielsen, stadig synges, læses romanerne nok ikke så ofte. De få dramatiske værker, Jeppe Aakjær skrev, opføres vist mest lokalt. De mest kendte sange af Jeppe Aakjær er på rigsmål, men faktisk er der omkring 10 % af hans lyrik, der er på dialekt. Det er dem, Dialektgruppen koncentrerer sig om.

Dialektarbejdet

Så snart man ikke kun vil læse Aakjær, men synges eller læse ham op, trænger dialektspørgsmålene sig på. Ikke kun hvad ordene betyder, men i høj grad også, hvordan de bør lyde.

Det er desværre blevet et kapløb med tiden, for bortset fra dem, der studerer og forsker i dialekterne, bliver der færre og færre, der kan tale dialekten. Når børnene først kommer i skole og senere uddanner sig, holder de op med at tale dialekt, selvom mange af dem nok forstår en del, lyder det fra Dialektgruppen.

Der er derfor mindst to væsentlige grunde til Dialektgruppens arbejde. Den ene er at få videooptaget så mange af Aakjærs tekster på dialekt eller med dialektale indslag som muligt, inden det bliver for sent, og for sent bliver det som nævnt snart. Helt bortset fra, at Dialektgruppen godt er klar over, at *de* gengiver dialekten lidt anderledes, end den faktisk lød på Aakjærs tid. Den anden er at bevare den autenticitet, som dialekten giver. Det ville ikke have været troværdigt, hvis Aakjærs tyende havde talt rigsmål. De kunne ikke tale rigsmål, men de ville heller ikke, for rigsmålet forbandt de med dem, der kom udefra eller befandt sig ovenover i hierarkiet (jf. også Skjoldborg).

Ruth Dein, også kendt som *Fortællekonen fra Heden*, læser her *Løvn å sann* af Jeppe Aakjær, der ses i baggrunden til venstre. Ruth Dein er født i Fjends ligesom Jeppe Aakjær, blot 75 år senere. Optagelsen fandt sted ved et af de traditionelle Aakjæraftener, nemlig den 14. juli 2016.

Rigsmålet blev nok især forbundet med københavnerne og københavnerne, og det kunne Aakjær godt være foruden. Dialektgruppen mere end antyder, at de i det stykke nok kan føle Aakjær aktuel af og til.

Dialektgruppen arbejder støt videre og håber, at der vil opstå en fornyet interesse for dialekterne. De sporer i al fald en svagt stigende interesse. Men det vil kun ske gennem fortællinger, mener Ruth Dein, omend forståelsen måske af og til halter lidt.

Som det fremgår af Torben Arboes artikel, er Dialektgruppen ikke helt på egen hånd, når det gælder sallingmålet, for der foreligger adskillige studier af sallingmålet. I 2005 udgav Jens Ejsing således *Sallingmålet*, som Dialektgruppen i det store hele godt kan godkende. Men der foreligger også ældre studier.

Dialektgruppen og dens dialektarbejde

Dialektgruppen består af en 8–10 personer, som mødes engang om måneden. De læser dialektteksterne op. Er der forskellig opfattelse af, hvordan udtalen skal være, så drøfter de det og fastlægger, hvad de mener må være den rigtige gengivelse. De er meget nøjeregnende ikke kun med, hvordan de enkelte ord skal udtales, men også hvordan det skal udtales i sammenhæng. Tryk, ordtone, intonation og længde er nogle af de prosodiske træk, de drøfter. Når de har arbejdet sig gennem en tekst, optager de oplæsningen. Gruppen lægger vægt på, at de ikke er skuespillere, når de læser ind eller læser op, men nogle, der kan dialekten. Det vigtigste for dem er, at fortællingen kan sige dem noget, og at de kan leve sig ind i fortællingen og personerne, ellers kan

de ikke formidle teksterne. Men de har intet ønske om at optræde som skuespillere.

Da Dialektgruppen blev etableret for noget over 10 år siden, blev *Af Gammel Jehannes hans Bivelsk-istaarri* indlæst og udgivet på CD. I dag optager de på video. Aakjærselskabets hjemmeside og ikke mindst deres Facebook-side rummer en lang række videoer med resultaterne af deres mangeårige arbejde. Flere i Dialektgruppen, bl.a. Ruth Dein, *Fortællekonen fra heden*, rejser også rundt og fortæller og læser op. En anden i Dialektgruppen, Ole Sørensen, er med i den gruppe, der tager sig af hjemmesiderne og Facebook-siden. Det er et ganske stort og kompliceret arbejde, som skrider langsomt, men sikkert fremad. Tag endelig og besøg Aakjærselskabets elektroniske medier.

Drivkraften

Hvad er drivkraften for Dialektgruppens arbejde? Ifølge Hans Frederiksen er en vigtig grund, at de ganske enkelt kan lide at være med. »Og så er vi alle sammen historisk interesserede«, føjer han til. Vi skal ikke kun gemme, eksempelvis, de redskaber, landmændene brugte i gamle dage. Man skal også have mulighed for at høre, hvordan var sproget på det tidspunkt, siger Hans Frederiksen. Og her er det en væsentlig pointe for Dialektgruppen, at de er den sidste generation, der kan dialekten, understreger Ole Sørensen.

Og så er der jo altid noget, der ikke kan oversættes, hvad enten det er fra et udenlandsk sprog til dansk rigsmål eller fra dialekt til rigsmål. Der er nu noget, der kun kan formidles på dialekt, som Ruth Dein siger.

Og, siger Hans Brunsgård, man kan komme hjem fra f.eks. en Aakjæraften og tænke, at det, Aakjær skrev dengang, det passer nu også på, hvad eksempelvis regeringen gør nu om dage. Man klapper nok ad Aakjærs satiriske digt *Løwn å sann*, hvis oplæsningen er god, men endnu mere, hvis Aakjærs sociale indignation og spørgsmålet om løgn og sandhed giver genlyd hos tilhørerne. »Ja, Peng ka laan den dovn en Pud og fyld en Fraadsers Spand, men te de ka gjør Mænd af Klud er mie Løwn end sand«, som Aakjær skriver. Penge kan nok skaffe den dovn en pude og fylde en frådsers (vand)spand, men at det kan gøre

en mand af en klud (en trævæl tøj), er nu mere løgn end sandt, lyder det fra Salling.

Alle arbejder ulønnet uden økonomiske fordele, og alle optagelser tilhører Aakjærselskabet, fortæller formanden, Hans Frederiksen. Selskabet kan offentliggøre optagelserne, når de finder det for godt.

Aakjærs dialekt

Aakjær var fjandbo. Det kunne han jo ikke selv gøre for, lyder det lunt fra en af gruppens medlemmer. Men da han selv kunne bestemme, flyttede han jo til Salling. I Dialektgruppen er kun Ruth Dein fjandbo. Hun er født 3 km fra Aakjær og har fjandbomål som sit modersmål, dog lidt »inficeret af sallingbomålet«, som hun siger. Der er dog kun tale om små nuancer mellem de to dialekter, men de er der. F.eks. udtales tallet otte forskelligt: 'ot' versus 'ät' (udtalt hhv. [ɔ:ʔ] og ['ɔ:ʔʰ]). Se også Aarboes artikel s. 12–13.

Dialektgruppen tager derimod forbehold over for Kjeld Høeghds indlæsning af *Po fir glowend pæl* (AV Forlaget, 2015).

Aakjærs eftermæle

Både i sin samtid og i eftertiden har Jeppe Aakjær delt vandene. Aakjærs agitation for tyendet og husmændene vakte modstand hos dem, han kritiserede, og denne afstandtagen varede hos nogle ved resten af århundredet. Det kan heller ikke nægtes, at Aakjærs person og handlinger stødte andre, som egentlig kunne sympatisere med ham i flere anliggender. Aakjær led ikke af overdreven selvkritik, ej heller overdreven hensyntagen til andre, heller ikke hans nærmeste familie og venner, og hans forfatterskab er følgerig af svingende kvalitet. Men Aakjærs betydning kan ikke benægtes, og når hans agitation fik høj kunstnerisk form som i *Jens Vejmand*, må(tte) også hans kritikere bøje sig for hans format. Digtcyklussen *Rugens sange*, Aakjærs hovedværk, som han selv udgav i mindst otte udgaver, vil for altid være værd at læse. ■

Links

Peter Skautrup Centret. Dialektlitteratur. <http://jysk.au.dk/samlinger/ordbogskartoteket/dialektlitteratur/>
Aakjær, Jeppe: *Løwn å sann*, oplæst af Ruth Dein.
<https://bit.ly/løgn-og-sand>
<https://www.facebook.com/AakjaerselskabetJenle/>

Hyldest til professor i sprogforandring og sprogvariation

Michael Bach Ipsen

Bogen *Dansk til det 21. århundrede – sprog og samfund* deler både titel og emne med nærværende blad. Værket er et festskrift til den anerkendte sprogprofessor Frans Gregersen fra Københavns Universitet, som i mange år stod i spidsen for DGCSS (Sprogforandringscentret). I det følgende vil jeg af pladshensyn lade nogle appetitvækkere om at skabe appetit på hele bogen.

Flere indlæg berører naturligvis sociolingvistik. Et eksempel er *Intraindividuel sprogbrug i Vinderup*, hvor Kjeld Kristensen og Malene Monka har sammenholdt optagelser af en informant, der har langt flere vestjyske dialekttræk i en telefonsamtale med sin mor end i samtalsituationer uden for hjemmet.

Dansk som andetsprog

En gruppe sociolingvister præsenterer med udgangspunkt i Gregersens *Fremtidens danskfag* deres undersøgelse i to københavnske skoleklasser med en minoritetssproglig baggrund på 75 %. Her er eleverne og deres forældre meget opmærksomme på værdien i det, de betegner som *integreret dansk*, korrekt formfuldendt dansk, som de ser som en væsentlig parameter for at opnå succes og velstand.

Nina Møller Andersen diskuterer dansk intonation med udgangspunkt i Bakhtins intonationsbegreb – at intonation er tilknyttet den mundtlige ytring og ikke er en del af det skriftlige sprogsystem – og sine erfaringer som underviser i dansk som andetsprog. Det er komplekst at lære dansk intonation, og undervisningen i det er sjældent systematisk grundet forskellig tilgang og forskning, som ikke er lærebogsejnet.

Talesprog

Tanya Karoli Christensen og Torben Juel Jensen trækker i *Og sådan noget i den stil* på Gregersens metoder og DGCSS-korpus, når de undersøger *vage udtryk med vigtige funktioner* og viser, hvorfor (især yngres) talesprog slet ikke er så sjusket og upræcist i forhold til skriftsprog, som mange gør sig bekymringer om.

Et andet kapitel, jeg finder særligt værd at fremhæve, er Eva Skaftes Jensens *Norm, usus og korpus*, som gør rede for det præskriptive-deskriptive dilemma, altså om sprogfolk bør diktere såkaldt korrekt sprogbrug eller beskrive anvendt sprogbrug. Hun diskuterer, om det ved sideordningsforbindelser er korrekt at bruge oblik kasus til subjektspronominer (f.eks. *Peter og mig gik*) og nominativ til pronominer i styrelser (f.eks. *Han venter på Peter og jeg*); diskussionen er ligeledes relevant for objekter og kløvnings. Begge dele regnes med en konservativ sprognorm for forkert, men har meget længe været udbredt i talesprog, som netop viser folks autentiske og naturlige sprogsystem. Styrelsesnominativ forekommer dog ikke med andre pronominer end (*og jeg*) og anses for en hyperkorrektion, dvs. tilpasning til en indbildt korrekthedsnorm og ikke autentisk.

Skaftes Jensen finder det uklart, hvorfor *dig* som subjekt er langt hyppigere i skriftsprog end de

øvrige pronominer, men leder os selv i retning af en mulig forklaring: KorpusDK er bredt sammensat af skriftlige kilder, og pronominer i 2. person hører til i dialoggenren, som er mindre formel i register end f.eks. artikler.

Henrik Jørgensen fører diskussionen videre i *Grammatiske forskelle som sociolingvistiske variable* med talrige interessante eksempler. Man kan undre sig over, at *dom* er medtaget i den svenske pronomentabel med overskriften *Svensk skriftsprog*. Til gengæld savner jeg *hen*, der i 2015 blev optaget i *Svenska Akademiens Ordlista* som kønsneutralt personligt pronomen i 3. person singularis.

Nordisk

Et svensk og tre norske kapitler giver mulighed for at fordybe sig i de nordiske sprog. På nynorsk berører Helge Sandøy dialekt- og sprogforandringer i Norge, mens Tove Bull sammenligner dansk og norsk sproghistorie, som af mange årsager adskiller sig ved, at norsk har langt større fokus på talesprog og det, der adskiller norsk fra dansk, men »iallfald nyare norsk skriftspråkhistorie har til no langt på veg vore redusert til rettskrivningshistorie«. Desuden gør hun på baggrund af sprogholdningstests til dels op med myten om, at der i Norge er plads til og respekt for alle dialekternes mangfoldighed, og bemærker, at der er »all grunn til å stille seg kritisk til dei som framstiller det norske dialektlandsskapet som ein idyll.«

Dette uddyber Brit Mæhlum og Unn Røyneland på bokmål med det, de kalder *Tilstandsrapport fra provinsen*.

Jan-Ola Östman kaster lys over de nordiske universiteters begreb *parallelsproglighed*, som er »balanceret domænespecifik tosprogethed«, typisk engelsk og det lokale nordiske sprog. »Grundidén är att all forskning (...) kräver ett internationellt gångbart språk för att kunna underkastas vetenskaplig stringens«, ligesom det er »viktigt att forskningsresultat även förmedlas till medborgare och lokala intressegrupper på ett språk som dessa förstår och genom vilket de – dvs. vi alla – kan tillägna sig/oss ny kunskap«.

I *Det flersprogede danske universitet* diskuterer Anne Holmen og Karen Risager tilgangen til parallelsproglighed og flersprogethed på KU og RUC.

Hartmut Haberland giver i *Seks fortællinger om sprog i Danmark* et indblik i, at selvom engelsk nok er udbredt i Danmark, så foretrækker danskere, svenskere og nordmænd heldigvis stadig at tale skandinavisk indbyrdes, i al fald når de ikke befinder sig i en forhandlingssituation.

Oversættelse

Poul Behrendt understreger sine pointer om oversættelse med et citat af Schleiermacher.

Enten lader oversætteren så vidt muligt forfatteren i ro og bevæger læseren hen imod ham; eller han lader så vidt muligt læseren i ro og bevæger forfatteren hen imod ham. De to måder er så helt igennem forskellige fra hinanden, at én af de to absolut *skal* følges så strengt som muligt, men at der af enhver sammenblanding nødvendigvis fremgår et højst utilforladeligt resultat, og det er at befrygte, at forfatter og læser helt igennem forfejler hinanden.

I litterære oversættelser er det sidste princip fremherskende, og en god oversættelse kendetegnes ved, at den bærer præg af at være et gendigtet værk snarere end en oversættelse.

Vurdering

Der er særdeles få kritikpunkter til Festskriftet: Det russiske navn *Bakhtin* er ikke gengivet konsekvent, ej heller mellem litteraturliste og -henvisning, og desværre synes fodnoterne i Henrik Jørgensens kapitel at være forsvundet. Jeg kunne også have ønsket mig, at alle korpusudskrivninger var sat med samme typografi, og at bidragydernes baggrund fremgik, selvom de fleste må forventes at være velkendte navne i sprogvidenskabelige kredse.

Festskriftet afspejler med sin alsidighed både bredden og dybden i Gregersens mangeårige bedrifter og ihærdighed både forskningsmæssigt og uddannelsespolitisk. De oprides i den prolog og epilog, der omkranser de 24 forskelligartede interessante videnskabelige bidrag, som rummer alt fra tilblivelsen af og teknologien på DGCS til dansk blandt efterkommere i Nordamerika og fra formidrende prosa til dybdegående videnskabelige redegørelser. ■

Dansk til det 21. århundrede – sprog og samfund (Festskrift til Frans Gregersen). ISBN: 978-87-93060-73-9. 352 sider. 350 kr. U Press, 2018.

Vendelbokkoncert Ib Grønbech

Program kl. 14.00 – 17.00

- 14.00 Velkomst
- 14.20 Om at have flere dialekter
- 14.30 Om vendelbomål
- 14.40 Alle synger vendelbomål
- 15.00 Ib Grønbech synger
- 15.20 Kaffepause
- 15.40 Ib Grønbech synger
- 16.00 Ord og naboer i Norden
- 16.10 En lille overraskelse
- 16.25 Afslutning m.m.

Tid og sted

Lørdag den 11. maj 2019 kl. 14–17
Dronninglund Gymnasium
Søndervangsvej 1
9330 Dronninglund

Gratis adgang

Info om arrangørerne

www.modersmaalselskabet.dk
www.vendsysselgildet.dk

 Modersmål-Selskabet
Selskabet for bevarelse og udvikling af det danske sprog

Invitationer

Koncert med Ib Grønbech den 11. maj 2019 kl. 14

Vendsyssel-Gildet og Modersmål-Selskabet inviterer til koncert med vendelbosangeren Ib Grønbech den 11. maj kl. 14. Se opslag på forrige side.

Medlemsmøde og generalforsamling den 27. maj 2019 kl. 17–19

Også i år inviterer vi til medlemsmøde forud for generalforsamlingen. Emnet foreligger endnu ikke, men offentliggøres i et kommende nyhedsbrev.

Er du medlem, men får ikke nyhedsbrevet, mangler vi sikkert din e-mailadresse. Den kan du sende til sekretariatet via <http://bit.ly/send-os-e-mailadresse>.

Er du ikke medlem og får du ikke nyhedsbrevet, kan du tilmelde dig via <https://bit.ly/faa-ms-nyt>.

Modersmål-Selskabet byder på en forfriskning inden generalforsamlingen, hvis dagsorden følger vedtægterne.

Der er som sædvanlig gratis adgang til medlemsmødet.

Medlemsmødet og generalforsamlingen foregår i Fennebergsalen, Stadsbiblioteket, Lyngby Hovedgade 28, 2800 Kongens Lyngby kl. 17–19.

Opkrævning af kontingent for 2019

Kontingent opkræves via Betalingsservice i marts 2019 med betaling april 2019. Når bladet udkommer, har vi sendt e-mails til de kontingentpligtige medlemmer, vi har e-mailadresser på. Nogle medlemmer, f.eks. æresmedlemmer, betaler ikke kontingent, mens andre allerede har betalt kontingent for 2019.

Alle, der skal betale kontingent, vil få en e-mail eller et brev, der forklarer, hvordan man kan tilmelde sig Betalingsservice. Man får også de nødvendige oplysninger, så man kan betale kontingentet for 2019 via netbank.

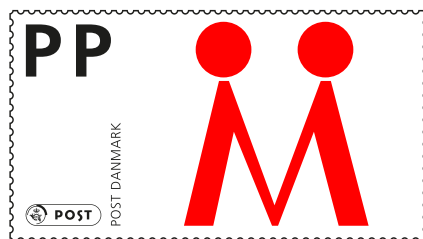
Har man ikke e-mail, får man et papirbrev, der også fungerer som indbetalingskort, der kan afleveres i banken.

Det betyder intet, at man ikke har betalt kontingent inden 31. december 2018.

Men det vil være en stor hjælp for os, hvis man vil betale hurtigst muligt og senest den dag, der er angivet som betalingsfrist på opkrævningen. **R.**

Hjemmeside: www.modersmaalselskabet.dk

Facebook: www.facebook.com/ModersmaalSelskabet

Afsender: Modersmål-Selskabet, Sekretariatet v. Georg S. Adamsen, Kærvænget 28A, Gl. Sole, 8722 Hedensted